

Mutlová, Petra

Apologie a utrakvismus

In: Mutlová, Petra. *Nicolai Dresdensis Apologia : de conclusionibus doctorum in Constantia de materia sanguinis*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015, pp. 29-51

ISBN 978-80-210-8124-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135128>

Access Date: 01. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

APOLOGIE A UTRAKVISMUS

Apologie v rámci Mikulášovy utrakvistické tvorby

Ve své bohaté literární tvorbě se Mikuláš zabýval mnohými aspekty tehdejších církevních poměrů. Asi dvě desítky děl z jeho pera obsahují reformně laděný materiál, který teoretikové jednotlivých husitských proudů ve větší či menší míře využili. Mikulášovo zpracování antitezí Krista a papeže, respektive protikladu církve prvotní a soudobé došlo značného ohlasu a rozšíření. Lákavě znělo uším jeho současníků, že každý laik včetně žen má právo kázat, absolutní odmítnutí očištění, požadavek nepřísahat a nezabýjet, kritika svatokupectví a obrazů či další; ve všech svých dílech Mikuláš nadto zdůrazňoval závaznost Božího zákona a nutnost se podle něj chovat. Za nosné téma Mikulášova reformního systému lze nicméně považovat eucharistickou problematiku, neboť z dvaceti děl, která jsou mu s větší či menší jistotou připisována, se jich této otázce věnuje minimálně sedm. Mikulášova role při teoretickém zdůvodnění utrakvismu v Praze byla stručně zmíněna již výše, podrobněji se této polemice bude věnovat následující kapitola. Podívejme se tedy nejprve na Mikulášova dochovaná díla, v kterých se otázce laického kalicha věnoval.

Apologie proti rozhodnutí kostnického sněmu je jednou z nejrozsáhlejších a nejroziřnějších Mikulášových utrakvistických prací, a proto je třeba se zamyslet nad jejím postavením v rámci Mikulášovy tvorby spjaté se zaváděním utrakvismu v Čechách na počátku 15. století. Následující stručný přehled proto představuje chronologii a dochování Mikulášovy utrakvistické tvorby a přináší krátké obsahové srovnání s *Apologií*. Za nejúplnější soupis Mikulášových děl, ze kterého zde vycházím, lze

považovat seznam Kaminského, který stavěl na starších soupisech Sedlákových a Bartošových a který byl doplněn již jen v jednotlivostech.⁶⁵

Sermo ad clerum de materia sanguinis (Sermo Nisi manducaveritis)

Za nejstarší Mikulášovo dílo zabývající se eucharistickou tematikou se pokládá *Sermo ad clerum de materia sanguinis* s incipitem *Nisi manducaveritis*.⁶⁶ Text tohoto kázání je dochován v sedmi kopiích, k nimž přistupují dva pražské univerzitní zlomky. Kritickou edicí ve stejné době zpracovali Romolo Cegna a Helena Krmíčková,⁶⁷ ani jeden z editorů neměl ovšem k dispozici dříve neregistrovaný rukopis krakovský, ve kterém se dochovala i *Apologie*. V případě *Apologie* tento rukopis nepatří k nejstarším ani nejlepším, a proto se dá s velkou pravděpodobností předpokládat, že ani v případě *Sermo Nisi manducaveritis* by se text rekonstruovaný v edici po zpracování této kopie příliš nezměnil. Každopádně nemůže ovlivnit dataci tohoto kázání, které bylo proneseno ke kněžím v kostele svatého Michala na Starém Městě pražském. Podle data zápisu, jež se objevuje v pražském univerzitním rukopise (sign. V G 19), bylo kázání písemně fixováno 12. listopadu 1414. Na základě rozboru počátečních utrakvistických debat a srovnáním relevantních pramenů, které mohl mít Hus k dispozici v Kostnici, navrhla Krmíčková⁶⁸ posunout vznik díla pravděpodobně již na září 1414 s tím, že odmítla původní Sedlákův názor⁶⁹ o datování kázání dle perikopy, tedy k 7. červnu 1414.

Rozsahem je o něco kratší než *Apologie*, ovšem obsahově je mezi nimi rozdíl značný. Svě publikum Mikuláš oslovuje jako „Domini igitur mei ac magistri reverendissimi et fratres dilectissimi“ nebo „Venerabiles magistri mei ac fratres amandi“, které potvrzují charakter kázání. Rozebral v něm pouze jeden verš – základní utrak-

65 SEDLÁK, J.: *Mikuláš*, s. 7–51; BARTOŠ, F. M.: *Husitství a cizina*, s. 146–153; *Master Nicholas*, s. 28–32; doplňky FLIEGE, J.: *Eine hussitische Sammelhandschrift*, s. 27; dále recenze Kaminského soupisu od Jany NECHUTOVÉ ve Sborníku prací Filosofické fakulty brněnské university C 13, 1966, s. 198–200; a od Pavla SPUNARA a Anežky VIDMANOVÉ v Listech filologických 90/2, 1967, s. 208–210. Další informace o Mikulášových dílech přináší i Romolo Cegna v *Nicola della Rosa Nera ... De reliquiis*, s. 151–153; a v *Nicolai ... Puncta*, s. 38–39, 45–51.

66 *Master Nicholas*, s. 30, č. 7; neregistrován je zde rukopis Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 2148, f. 182r–193r. V dalším textu je na tento text zkráceně odkazováno jako na *Sermo Nisi manducaveritis*.

67 Edici publikoval jako první Romolo Cegna v *Nicolai ... Puncta*, s. 157–187; Helena Krmíčková posléze publikovala svůj komentář a výhrady k Cegnově edici, především však diskrepance rukopisného čtení formou zkráceného aparátu, viz KRMÍČKOVÁ, Helena: *Príspevek k edici kázání Mikuláše z Drážďan Sermo ad clerum Nisi manducaveritis*. Listy filologické 123, 2000, s. 251–299.

68 KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 39; nověji KRMÍČKOVÁ, H.: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 173–176.

69 SEDLÁK, Jan: *M. Jan Hus*. Olomouc 1996², s. 304, pozn. 4; jeho dataci převzal Cegna, viz *Nicolai ... Puncta*, s. 8.

vistickou autoritu Jan 6, 54 jako thema, a mluvit tedy lze o vyšší homilii.⁷⁰ Na začátku autor zdůrazňuje, že se hodlá držet pouze ortodoxní víry a všechny důkazy, které přednese, jsou zcela ve shodě s názory apoštolské církve a pravdy. Svůj výklad rozděluje do dvou částí, jejichž obsahem je *sacramenti digna necessitas* a *negligentibus dampnositas*, z nichž první zabírá převážnou část výkladu. Hlavním rozdílem oproti pozdějším pracím je chápání Janova evangelia ve smyslu *necessitas*, tedy že kalich je nutný ke spasení – a to jak pro duchovenstvo, tak pro laiky –, a proto zde Mikuláš vyvrací tomu odporující zvyk tehdejší církve. Důraz na Boží příkaz v této otázce (terminologicky *praeceptum* nebo *mandatum*), který akcentuje ve svých pozdějších utrakvistických dílech, v *Sermo Nisi manducaveritis* ještě nenalezneme. Na začátku díla jsou představeny autority dokazující nutnost kalicha, které se v jeho pozdějších pracích pravidelně nevyskytují, poté však odkazuje na autory, k nimž se vrací i jinde – s *Apologií* zde čteme mnoho shodných pasáží z kanonického práva (převážně z části *De consecratione* Gratianova dekretu), dále kratší úseky z Viléma z Montlaurunu, Lyrovy *Postily*, Pseudochrysostoma, Simona Fidatiho, ale setkáme se i se shodnými částmi spojovacího textu. Nápadná je absence odkazů na Cypriána a Alberta Velikého, jejichž argumenty utrakvisté zpracovali sice v první fázi traktátového boje o kalich, ale nikoliv v dílech nejstarších.⁷¹ Oproti některým Jakoubkovým raným utrakvistickým pracím zde také, jak bylo řečeno, klade Mikuláš do záhlaví výrok z Janova evangelia 6, 54, tedy pozdější zcela zásadní utrakvistickou autoritu; Jakoubek se naproti tomu ve svých nejstarších pracích vyrovnává nejprve se svědectvím svatého Pavla v 1. epištole Korinťanům, z jehož slov teprve vyvozuje podmínku Janova výroku.⁷² I z tohoto důvodu může být *Sermo Nisi manducaveritis* považován za „dílo v určitém smyslu hotové“⁷³ – hotové v tom smyslu, že nové či nově prezentované argumenty pro nutnost kalicha nepřináší.

V kontextu utrakvistické debaty je ovšem mnohem zajímavější fakt, že je zde poprvé písemně formulována výzva k praktickému utrakvismu.⁷⁴ Utrakvismus, o kterém se do této doby diskutovalo jen v literárních pojednáních teoretiků husitské strany, zde dostává i praktický stimul, a jeho provádění lze tedy datovat právě

70 Problematice kazatelství v české reformaci se v poslední době věnuje SOUKUP, Pavel: *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Praha 2011; viz též MAREK, Jindřich: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414. Praha 2011.

71 Podle Sedlákovy periodizace jde o období do kostnického zákazu 15. 6. 1415 – SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*, Časopis katolického duchovenstva 52, 1911, s. 98. Více k tomu KRMÍČKOVÁ, H.: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 174–175.

72 Více k tomu KRMÍČKOVÁ, H.: *Articulus*, s. 78–82.

73 KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 122.

74 Například *Nicolai ... Puncta*, s. 181: „Debemus ergo ministrare cum discrezione et cautela, ut evitare possimus cum adiutorio Dei pericula.“; s. 184: „Si ergo vult Deus iam illud sacramentum praticari eciam perfecte et de toto, non resistamus, sed pareamus et incipiamus!“

do doby po této Mikulášově výzvě, a ne jak se dříve předpokládalo až do období po Husově odchodu do Kostnice.⁷⁵ Tento fakt také ilustruje genezi raného utrakvismu, jak jej dnes díky precizním rozborům Heleny Krmíčkové známe, tedy že spíše než pro inovativní přínos lze Mikulášovy utrakvistické aktivity ocenit jako propracování a zdokonalení již sneseného materiálu, resp. v tomto případě stimulu učiněného Jakoubkem. I zde je ovšem potřeba zdůraznit skutečnost, na niž často upozorňuje právě Krmíčková, totiž že nic nevíme o ústních poradách a diskusích, kde vše mohlo probíhat jinak. Pokud při důkazu o Jakoubkově původcovství kalicha hrála jistou roli i jeho neoddiskutovatelná autorita v husitském táboře, pak ve světle zmínky v *Sermo Nisi manducaveritis* je nápadná skutečnost, že výzva k praktickému utrakvismu je v literární formě poprvé zachycena Mikulášem. Vysvětlení je možné dvojí: buď – a to je pravděpodobnější varianta – Jakoubkovo prvotní vybidnutí nebylo písemně fixováno (resp. se nedochovalo); nebo Mikuláš po boku Jakoubka i v raných utrakvistických debatách působil výrazněji, než současné bádání připouští.

Collecta auctoritatum de materia sanguinis (Collecta)

V pěti rukopisech předchozího kázání je k textu připojen soubor autorit dokazujících nutnost kalicha, a proto jej Kaminsky (který registruje jen čtyři rukopisy) ve svém soupisu také chápal jako součást kázání *Sermo Nisi manducaveritis*.⁷⁶ Na jejich existenci upozorňoval již Sedlák,⁷⁷ ale až díky Cegnovi se mezi odbornou veřejností rozšířil názor, že se jedná o samostatné dílo, citované většinou pod zkráceným názvem *Collecta*.⁷⁸ Tento soubor utrakvistických autorit začíná často užívaným citátem z Akvinského *Summy* („Thomas terciá [2^a] parte Summe sue questione LXXVI [XLVI]“) a dle Cegny končí explicitem „... omni celesti benedictione et gracia repleamur. Amen. Hec omnia de verbo ad verbum ex tractatu ubi supra breviter sunt collecta.“⁷⁹ Již při zběžném zkoumání variant textu v jednotlivých rukopisech

75 ČEJKA, M. – KRMÍČKOVÁ, H.: *Dvě staročeská utrakvistická díla*, s. 8.

76 *Master Nicholas*, s. 30, č. 7. Kromě zde uvedených rukopisů jsou *Collecta* zapsána ještě v rukopise Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 2148, f. 193v–206v.

77 SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*, Časopis katolického duchovenstva 52, 1911, s. 789, eviduje zde tři pražské rukopisy.

78 CEGNA, R.: *Appunti*, 130, 1971, s. 20–21; viz ČEJKA, M. – KRMÍČKOVÁ, H.: *Dvě staročeská utrakvistická díla*, s. 8.

79 CEGNA, R.: *Appunti*, 130, 1971, s. 20. Tento explicit je v rukopisech na následujících foliích: Praha, Národní knihovna ČR, sign. III G 28, f. 190r; sign. IV G 15, f. 226r^b; Praha, Knihovna metropolitní kapituly, sign. A 163, f. 238r; Basel, Universitätsbibliothek, sign. A X 66, f. 348r; Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 2148, f. 203r.

je ale zjevné, že to s tímto textem bude trochu komplikovanější, než se na první pohled může zdát; neexistence kritického vydání zatím znemožňuje vyslovení definitivního soudu.⁸⁰ Ve všech pěti rukopisech text totiž pokračuje dále na prostoru zhruba tří až čtyř folií, kde je posléze ukončen slovy „ad coronam celestis glorie pervenire. Amen.“⁸¹ V rukopisech je ovšem mezi oběma částmi patrný zlom: kromě pražského kapitulního rukopisu začíná ve všech ostatních kopiích text slovy „Bernardus in sermone ad Petrum de corpore Cristi“ na novém řádku, v krakovském rukopise je dokonce vynecháno místo pro iniciálku. Konec textu či výpisků je opět nejednotný, neboť krakovský rukopis ještě po tomto dodatku (tj. po explicitu „ad coronam celestis glorie pervenire. Amen.“) přináší na f. 206r–206v další autority (inc.: „Et dicit Gwilhelmus de Monte Lauduno in Sacramentali suo“⁸²); pražský rukopis IV G 15 pak na f. 230r^a–232r^b pokračuje opět jinými eucharistickými autoritami (inc.: „Nisi manducaveritis ... x ... excelencia huius venerabilis sacramenti etc. Amen.“) – zběžné porovnání obou kopií ukazuje, že se nejedná o shodné autority, a teprve kritická edice tedy rozhodne, jak bude rekonstruovaný text *Collect* vypadat; dále bude potřeba rozhodnout, zda tento přípisek či dodatek (především na základě podoby v rukopise IV G 15) není možné považovat za fragment další Mikulášovy práce, resp. kazatelské přípravy, jak se to na první pohled zdá být pravděpodobné.

Romolo Cegna upozornil, že se jedná o autority, které Mikuláš necituje v předchozím *Sermo Nisi manducaveritis*; navíc vyslovuje hypotézu, že se může jednat o autority Mikulášem použité v nedochovaném díle, které nazývá *De sanguine Christi sub forma vini*.⁸³ Některé z těchto autorit Mikuláš využil v *Apologii* a kompletně pak (s výjimkou odkazů na Matěje z Janova a Augustina) v *Sermo ad clerum 1416*, o kte-

80 Romolo Cegna připravil přepis tohoto dílka, který ovšem zatím nebyl publikován, na základě tří rukopisů, a to Praha, Národní knihovna ČR, sign. III G 28; Praha, Národní knihovna ČR, sign. IV G 15; Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 2148. Za laskavé poskytnutí tohoto materiálu jsem mu vděčná. Za zmínku stojí, že v tomto netištěném materiálu Cegna za integrální součást textu *Collect* považuje i část textu končící slovy „ad coronam celestis glorie pervenire. Amen.“ – více viz následující výklad.

81 Praha, Národní knihovna ČR, sign. III G 28, f. 193v; sign. IV G 15, f. 230r^a; Praha, Knihovna metropolitní kapituly, sign. A 163, f. 240r; Basel, Universitätsbibliothek, sign. A X 66, f. 352r (expl.: „...pervenire etc. Et sic finis“); Kraków, Biblioteka Jagiellońska, sign. 2148, f. 206r. Jako explicit „dodavku“ ke kázání *Sermo Nisi manducaveritis* jej v této podobě u tří pražských rukopisů zachycuje také SEDLÁK, J.: *Počátkové katicha*, Časopis katolického duchovenstva 52, 1911, s. 789.

82 Konec je bohužel porušený, text mohl pokračovat i po současném f. 206v dále, neboť foliem 207r začíná další složka traktátem o přijímání dítěte *Ad honorem*, připisovaným Jakoubkovi ze Stříbra (viz SPUNAR, P.: *Repertorium* I, s. 229, č. 611). V celém rukopisu jsou navíc na několika místech patrné stopy po vyříznutí stránek.

83 Odkazují na jeho nepublikovanou práci s názvem „Il Trattato [perduto] Il sangue di Cristo sotto forma di vino (De Sanguine Christi in sacramento sub forma vini contento)“, s. 67.

rém bude řeč dále. *Collecta* poskytla žádaný materiál i Husovi při psaní kvestie *De sanguine Christi sub specie vini* v Kostnici v době před svým uvězněním, tedy před 28. listopadem 1414.⁸⁴ *Collecta* začínají citáty z Tomáše Akvinského a Dionysia, ale na rozdíl od předchozího kázání se zde objevují i citace z Cypriána i Alberta Velikého, a to ve své delší (tedy rané) podobě. Poprvé se zde v utrakvistické tvorbě objevuje také odkaz na Matěje z Janova.⁸⁵ Pro konkrétnější dataci tohoto souboru ale nejsou v samotném textu bohužel žádné záchytné body, a proto s ohledem na jeho návaznost na text *Sermo Nisi manducaveritis* jej lze pouze relativně zařadit za toto kázání a před následující text *Quod fuit ab inicio*, pravděpodobně do září 1414.⁸⁶

Quod fuit ab inicio

Nedlouho po právě zmíněných textech vzniklo zřejmě i krátké kázání na text *Quod fuit ab inicio*, které rovněž zdůvodňuje nutnost přijímání podobojí.⁸⁷ Dochovalo se v jediném exempláři v krakovské Biblioteka Jagiellońska (sign. BJ 2148), v rukopise, který obsahuje několik dalších Mikulášových prací – mimo jiné i výše uvedená díla *Sermo Nisi manducaveritis* a *Collecta* (ve své delší verzi) zároveň s *Apologií* –, z dalších relevantních utrakvistických prací je v rukopise zapsána Jakoubkova odpověď Ondřeji z Brodu *Responsio* (s incipitem *Praemissis positione scholastica*) a traktát *Ad honorem*. Sedlák Mikulášovi tento text připsal nejen z důvodu dochování v krakovském sborníku obsahujícím řadu prací tohoto autora, ale i díky charakteristickému označování sv. Pavla jako *coelestis studens*.⁸⁸ Kaminsky text navrhl datovat podle perikopy na 12. květen 1415, ale konkrétněji než po *Sermo Nisi manducaveritis* jej zařadit nelze. Tematicky nepřináší mnoho nového do již probíhající diskuse, ovšem absence kritického vydání je zatím překážkou hlubšího hodnocení tohoto nepříliš rozsáhlého kázání. Krátké úseky z kanonického práva zde obsažené čteme i v *Sermo Nisi manducaveritis*, *Apologii* či *Replíce*.

84 Rozbor Husových pramenů podává KRMÍČKOVÁ, Helena: *K pramenům Husovy kvestie De sanguine Christi sub specie vini*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 45, 1998, s. 79–102; viz i ČEJKA, M. – KRMÍČKOVÁ, H.: *Dvě staročeská utrakvistická díla*, s. 8.

85 SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*, Časopis katolického duchovenstva 52, 1911, s. 789.

86 Více k relativní chronologii raných utrakvistických děl, speciálně Jakoubkových *Auctoritates* a *Quod non solum sacerdotes* a Mikulášových *Collect*, viz KRMÍČKOVÁ, H.: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 176.

87 *Master Nicholas*, s. 30, č. 8.

88 SEDLÁK, J.: *Mikuláš*, s. 50.

De conclusionibus doctorum in Constantia de materia sanguinis (Apologie)

Chronologicky následující dílo s eucharistickou tematikou *De conclusionibus doctorum in Constantia de materia sanguinis* neboli *Apologie*⁸⁹ našlo zřejmě největší odezvu u publika. Jedná se o nejrozšířenější spis v rámci celé Mikulášovy tvorby, a to i přesto, že jde o text značně rozsáhlý. Text *Apologie* je dochován v šestnácti rukopisech, z nichž pouze pět obsahuje text neúplný. Pro srovnání: Mikulášovo další hojně opisované dílo, *Tabule veteris et novi coloris*,⁹⁰ je známo z patnácti kopií, z nichž více než třetina obsahuje pouze excerpta nebo zachycuje odlišnou vývojovou fázi textu. Proto s trochou nadsázky můžeme o *Apologii* mluvit jako o Mikulášově nejpopulárnějším díle. Rukopisným dochováním *Apologie* a strukturou textu se bude detailně zabývat další kapitola.

Apologie je prudkou reakcí na kostnický zákaz kalicha, který byl vydán 15. června 1415, a její vznik spadá do doby nedlouho po něm, snad mezi červenec a srpen. Mikuláš na tento text odkazuje ve svém následujícím díle *Contra Gallum*, které je datováno také do doby mezi červencem a srpnem téhož roku, přičemž tento odkaz čteme pouze ve dvou kopiích z jeho čtyř dochovaných exemplářů – a právě tato pasáž doposud poskytovala vodítko pro relativní datování obou textů.⁹¹ V budyšínském rukopise Stadtbibliothek, sign. 8° 8, je *Apologie* zapsána stejným písařem, který opsal i přímo předcházející text *Contra Gallum* – ovšem právě zde chybí oněch několik posledních řádků s odvolávkou na *Apologii*. Kromě Budyšína je text *Contra Gallum* dochován pouze neúplně v rukopise pražské Národní knihovny, sign. VII E 6, *in extenso* pak ve vídeňském rukopise ÖNB 4521 a v Národní knihovně v Praze, sign. IV G 15. Tento fakt vrhá na doposud přijímané datování *Apologie* a *Contra Gallum* stín pochybností. Jisté ovšem je, že oba traktáty vznikly v krátkém časovém rozpětí v letních měsících roku 1415. Pravděpodobná je také domněnka, že Mikuláš na obou textech pracoval zároveň.

89 *Master Nicholas*, s. 31, č. 13.

90 Tamtéž, s. 28–29, č. 2; SPUNAR, P. – VIDMANOVÁ A. v *Listech filologických* 90/2, 1967, s. 209, ke Kaminského soupisu dodávají rukopisy Brno, Moravská zemská knihovna, sign. Mk 92, f. 423sqq. (tento rukopis však dle mého názoru excerpta ani text *Tabulí* neobsahuje) a Praha, Knihovna metropolitní kapituly, sign. D 50, f. 266r–267v (uvedeno je omylem f. 226r); naopak vyřazují excerpta z rukopisu Praha, Národní knihovna ČR, sign. I D IX, f. 1337v–138v.

91 NICOLAUS DE DRESDA: *Contra Gallum*. Ed. H. KRMIČKOVÁ. In: *Studie a texty*, s. 195: „Et de isto copiose patet, ubi dictum est de materia De usura et De conclusionibus doctorum de Constancia de communionem calicis.“

Co do obsahu je *Apologie* poplatná argumentaci kostnických teologů, a odvíjí se proto od jejich formulací. Mikuláš zde shromáždil obrovské množství dokladů proti oprávněnosti kostnického rozhodnutí, a z velké části je tedy *Apologie* spíše „praktickým cvičením“ v logice. Dokládá nutnost přijímání podobojí, jak ji ustanovil sám Ježíš Kristus a jak to připouští i kostniční doktoři, poté přináší paralely o nutnosti následování Kristových šesti nejmenších přikázání a o poslušnosti či přísaze obecně, podložené příklady z civilního práva. Především pak dlouze vyvrací kostnický argument o nutnosti zachovávání tradic a zvyků – takzvaných *consuetudines*, které jsou v rozporu s nařízeními Kristovy prvotní církve. Citáty z Akvinského je zde dokládán i fakt, že Janovo evangelium 6, 54 nebylo myšleno pouze duchovně. Argumenty, kterými je v *Apologii* vyvrácena oprávněnost a opodstatněnost kostnického zákazu, pak autor shrnuje v dlouhé invektivě proti textu kostnického dekretu a na závěr emotivně líčí konec světa a tresty, které stihnou kostnické doktory a všechny ostatní, kteří nebudou následovat Kristova přikázání. O utrakvistickou polemiku v pravém slova smyslu (tj. ve smyslu sporu o nutnost kalicha) se tedy nejedná, protože zde nejsou rozebírány nové konkrétní otázky, Mikuláš pouze opakuje nutnost přijímání podobojí, jež byla dokázána již v jeho prvním utrakvistickém díle. Spíše jde o logicky precizně formulované vyvrácení kostnického dekretu a v tomto ohledu je výstižné Bartošovo hodnocení, podle něhož byla *Apologie* „takřka úředním projevem celé strany“⁹² na koncilní zákaz, o čemž může svědčit i značné rukopisné rozšíření tohoto spisu.

Contra Gallum

Jak bylo právě zmíněno, zároveň s *Apologií* či krátce po ní vznikl text *Contra Gallum* s incipitem *Nisi manducaveritis*,⁹³ odpověď betlémskému kazateli Havlíkovi, který ještě před kostnickým odsouzením vystoupil proti kalichu jako představitel reformní strany. Text je znám ze čtyř rukopisů, z nichž jeden je neúplný a další nečte odkaz na *Apologii*, o kterém byla řeč výše; ve dvou exemplářích *Contra Gallum* je *Apologie* také obsažena.⁹⁴ Havlík ve svém traktátu *Asserunt quidam*⁹⁵ polemizoval se star-

92 BARTOŠ, F. M.: *Husitství a cizina*, s. 75.

93 *Master Nicholas*, s. 30, č. 9; v kritické edici zpřístupnila Helena Krmíčková, viz NICOLAUS DE DRESDA: *Contra Gallum*, s. 165–195.

94 Praha, Národní knihovna ČR, sign. IV G 15 a Bautzen, Stadtbibliothek, sign. 8° 8.

95 Kritickou edici pořídila KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 137–147.

ším textem *Magna cena* od Jakoubka ze Stříbra⁹⁶ a zárodky této debaty sahají až do počátků roku 1415, respektive do roku 1414. *Contra Gallum* je zřejmě jen jednou z více odpovědí, které se Havlíkovi od kolegů dostalo, ovšem v rámci Mikulášovy vlastní tvorby tvoří určitý přelom. Reaguje na Havlíkovy námitky a v tomto smyslu se podobá *Apologii* – tedy tím, že je vystavěno na základě díla, na něž odpovídá; Helena Krmíčková je také charakterizovala jako dílo „obecně eucharistické a ne adresně utrakvistické“.⁹⁷ Stejně tak zdůraznila i hlavní novum této práce, totiž že se dotýká otázky přijímání dětí z kalicha a poprvé představuje relevantní autority, které je podporují.⁹⁸ Nutnost přijímání podobojí pak nově zdůrazňuje jako Boží příkaz (*preceptum* či *mandatum*), což oproti jeho předchozím utrakvistickým dílům, zejména *Apologii*, kde je zdůrazněna především jeho *necessitas*, představuje určitý významový posun. Je ale třeba znovu upozornit na fakt, že *Apologie* i *Contra Gallum* jsou si časově velmi blízké a Mikuláš svoji pozici zřejmě nezměnil ze dne na den – v *Apologii* se snad k přímé formulaci z důvodu struktury textu pouze nedostal, snad to pro něj ani nebylo aktuální, neboť toto stanovisko již dříve před ním písemně zformuloval Jakoubek.

Vzhledem k relativnímu zařazení obou děl lze poukázat na pár drobností. Traktát *Contra Gallum* začíná základní utrakvistickou autoritou (Jan 6, 54), po níž následuje několik míst ze *Summy* Tomáše Akvinského. Stejně úseky čteme v *Apologii* i v Mikulášových pozdějších pracích – *Replíce* a *Sermo ad clerum 1416*, částečně i v předchozích *Collectech*. S *Apologií* nicméně text *Contra Gallum* v tomto případě vykazuje značnou blízkost, neboť citované pasáže z Akvinského se v obou doslovně shodují, pouze v *Contra Gallum* jsou přerušeny několika krátkými shrnujícími komentáři, které měly sloužit ke zdůraznění prezentované myšlenky. Pro ilustraci se na úvodní pasáž podíváme v juxtapozici k příslušnému úseku z *Apologie*.

96 Edice tamtéž, s. 131–136, polemika o kalichu podrobněji rozebrána na s. 16–46; k tomu také KADLEC, Jaroslav: *Literární polemika mistrů Jakoubka ze Stříbra a Ondřeje z Brodu o laický kalich*. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis XXI/2, 1981, s. 71–88; naposledy KRMÍČKOVÁ, H.: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 171–180.

97 KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 41.

98 Přijímáním malíčkových se zabýval KEJŘ, Jiří: *'Auctoritates contra communionem parvulorum' M. Jana z Jesenice*. Studie o rukopisech XIX, 1980, s. 5–21; posléze podrobněji HOLETON, David R.: *The Communion of Infants and Hussitism*. *Communio viatorum* 27, 1984, s. 207–225; později pak v syntetické práci TÝŽ: *La communion des tout-petits enfants*. Étude du mouvement eucharistique en Bohême vers la fin du Moyen-Âge. Roma 1989; viz i TÝŽ: *The Bohemian Eucharistic Movement in its European Context*. In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*. Vol. 1. Ed. D. R. HOLETON. Praha 1996, s. 39–40. Srov. KRMÍČKOVÁ, Helena: *Několik poznámek k přijímání malíčkových 1414–1416*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 44, 1997, s. 59–69.

Apologie:

„...spiritualis manducacio includit votum sive desiderium percipiendi hoc sacramentum. Et ideo sine voto percipiendi hoc sacramentum non potest haberi salus. Frustra autem esset votum, nisi impleretur, quando oportunitas adesset. Et ideo manifestum est, quod homo tenetur hoc sacramentum sumere non solum ex statuto ecclesie, sed etiam ex mandato Domini dicentis: *Hoc facite in meam commemorationem et Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis eius sagwinem etc.*“

Et sequitur per eundem: „Et ideo non potest esse laudabilis humilitas, sed contra preceptum Christi et ecclesie si quis a communione absteineat.“

„Non enim preceptum fuit centurioni, ut Cristum in sua domo reciperet.“ Et sequitur per eundem: „Quantum ad adultos, utrumque, scilicet baptismus et hoc sacramentum, est necessitatis.“

Et dicit „quod peccatores magnum detrimentum paciuntur ex hoc, quod repelluntur a percipione huius sacramenti. Unde per hoc non sunt melioris condicionis, et licet in peccatis permanentes non excusentur propter hoc a transgressione precepti.“ Hec Thomas.

Contra Gallum:

„...spiritualis manducacio includit votum sive desiderium percipiendi hoc sacramentum. Et ideo sine voto percipiendi hoc sacramentum non potest haberi salus. Frustra autem esset votum, nisi impleretur, quando oportunitas adesset. Et ideo manifestum est, quod homo tenetur hoc sacramentum sumere non solum ex statuto ecclesie, sed etiam ex mandato Domini dicentis: *Hoc facite in meam commemorationem et Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis eius sagwinem, non habebitis vitam in vobis.*“ Et sic secundum illum homo non solum ex statuto ecclesie, sed etiam ex mandato Domini tenetur communicare non solum spiritualiter, sed etiam sacramentaliter, quia dicit ‘hoc sacramentum sumere’. Ideo dicitur per eundem: „Non potest esse laudabilis humilitas, sed contra preceptum Christi et ecclesie si aliquis a communione absteineat.“ Ecce dicit esse preceptum, et sic habemus per eundem, quod est mandatum et preceptum. Et quando obicitur de centurione, dicit idem: „Non enim preceptum fuit centurioni, ut Cristum in sua domo reciperet.“ Unde dicit, quod „quantum ad adultos utrumque est necessitatis“, scilicet baptismus et hoc sacramentum. Et sic habemus, quod sit mandatum et preceptum necessitatis, maxime quantum ad adultos. Unde sequitur per eundem, „quod peccatores magnum detrimentum paciuntur ex hoc, quod repelluntur a percipione huius sacramenti. Unde per hoc non sunt melioris condicionis, et licet in peccatis permanentes non excusantur per hoc a transgressione precepti.“ Hec secundum Thomam.

S trochou nadsázky by se dalo říci, že si Mikuláš odskočil od *Apologie* a začal rozpracovávat *Contra Gallum*, kam mu Akvinského argument ústrojně zapadal. Akvinský je totiž autoritou citovanou kostnickými doktory, a proto na ni Mikuláš v *Apologii* reagoval; v Jakoubkově *Magna cena* či v Havlíkově traktátu (tj. dílech, která vedla Mikuláše k sepsání *Contra Gallum*) jej nečteme. Obvykle se sice usuzuje, že dlouhé úseky z citovaných autorit značí jejich ranější použití, neboť reformátoři původně dlouhé pasáže krátili s tím, že z nich vytáhli jen to podstatné, aby tak zabránili přílišné rozvlácnosti svých argumentů; v tomto případě tomu tak ale nemuselo být. Vložené shrnující pasáže zde totiž autorovi slouží ke zdůraznění toho, že svátostné přijímání je *mandatum Domini*, tedy k prezentaci myšlenky, která představuje výše zmíněný významový posun oproti *Apologii*. I bez nadsázky se tedy dá předpokládat, že tyto shrnující pasáže byly přidány až při pozdějším zpracování látky.

Několik následujících citovaných autorit, zejména Albert Veliký, se objevuje v *Contra Gallum* i *Apologii*, ale v přeházeném pořadí. Dále se zde objevují delší úseky z díla *Compendium theologiae veritatis* Hugona Ripelina ze Štrasburku, přičemž *Compendium* je v *Apologii* citováno pouze jednou v souvislosti s příchodem Antikrista.⁹⁹ *Contra Gallum* pak v odpovědi Havlíkovi rozvíjí charakter eucharistie podrobněji a mnoho společných úseků s *Apologií* již nečte – rozhodně ne tolik, kolik jich má společných s *Replikou*.¹⁰⁰ Obě díla, *Apologie* i *Contra Gallum*, k sobě mají dobou svého vzniku velmi blízko, a přestože je *Contra Gallum* z teologického hlediska inovativnější, v *Apologii* Mikuláš rozpracoval látku, která je v nových souvislostech a logicky kompaktněji prezentována v *Contra Gallum*. Situace by se ovšem dala vysvětlit i obráceně, a proto s jistotou lze tvrdit pouze to, že obě díla vznikala ve stejné době.

Replica rectori scholarum in Corbach (Replika)

Kaminsky mezi *Contra Gallum* a *Apologií* zařadil další Mikulášovo utrakvistické dílo s názvem *Replica rectori scholarum in Corbach*, zkráceně citované jako *Replika*.¹⁰¹ Toto nejrozsáhlejší Mikulášovo utrakvistické dílo vyvolalo nejvíce nejasností a protikladných názorů. *Replika* je obsáhlý text, který se dochoval v jediném rukopise pražské kapitulní knihovny (sign. D 118, f. 1r–51v), navíc neúplně, a doposud

99 K tomu i KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 42.

100 Podrobné srovnání s *Replikou* je představeno tamtéž, s. 64–69.

101 *Master Nicholas*, s. 31, č. 12.

postrádá moderní edici.¹⁰² Hlavním sporným bodem bylo její datování. Starší soupisy¹⁰³ ji řadily až za *Apologii* a chápaly ji jako důkaz o propagaci kalicha v Německu; zároveň však upozorňovali, že dílo nepřináší teologicky nový materiál. Cegna představitel zcela odlišnou teorii, založenou na datování *Repliky* do období 1409–1411,¹⁰⁴ kdy podle něj Mikuláš působil jako správce školy v hesenském Wildungen a kde jako první dospěl k myšlence nutnosti kalicha. V *Replíce*, která je koncipována jako odpověď rektorovi školy v nedalekém Korbachu jakožto odpůrci kalicha, tedy Mikuláš shromáždil autority pro kalich, z nichž pak podle Cegni čerpaly všechny pozdější utrakvistické práce. Z hlediska struktury textu je pozoruhodné, že v první části se Mikuláš vymezuje proti údajným námitkám svého (blíže nespecifikovaného) protivníka; závěrečná část textu pak obsahuje argumenty pro kalich bez dalších odkazů na rektorovy případné argumenty. Textový rozbor vybraných pasáží ovšem ukázal,¹⁰⁵ že do *Repliky* Mikuláš převzal pasáže z dřívějších prací svých i svých kolegů a že *Replika* musela vzniknout dokonce až po Jakoubkově traktátu *Salvator noster*.¹⁰⁶ Ve zmíněné analýze Helena Krmíčková podrobně srovnala *Repliku* především s Mikulášovým *Contra Gallum*, které je pevně datováno do roku 1415. *Replika* čte shodné pasáže i s *Apologií*, jejich úplný přehled bude moci být podán, až budou k dispozici moderní edice, nyní lze dodat alespoň poznámku na okraj. *Apologie* ve čtvrté konkluzi odpovídá na kostnický argument, že pokud prvotní církev zavedla určitý zvyk, nikdo by mu neměl odporovat. Dlouhá pasáž, kterou Mikuláš odpovídá kostnickým doktorům, se čte (kromě kratších vynechávek) až na malé diskrepance doslova i v *Replíce* (f. 28v–30v). Zde však můžeme sledovat elegantní přizpůsobení textu, jenž neodpovídá na předeslaný argument, jak tomu bylo u *Apologie*, a dá se tedy opět předpokládat, že tyto pasáže Mikuláš převzal z *Apologie*, kde měly své logické místo, do *Repliky*. Pro ilustraci:

102 PATERA A. – PODLAHA, A.: *Soupis rukopisů I*, s. 407.

103 SEDLÁK, J.: *Mikuláš*, s. 30; BARTOŠ, F. M.: *Husitství a cizina*, s. 153. MÜLLER, J. Th.: *Magister Nikolaus*, s. 101, pozn. 38 pochybuje o Mikulášově autorství. Pozdější dataci *Repliky* přijímá i ŠMAHEL, F.: *Husitská revoluce 2*, s. 60, 157, 165.

104 Viz výše, s. 14. Kromě dříve zmíněných prací se Cegna dataci *Repliky* zabýval v *Nicola della Rosa Nera ... De reliquiis*, s. 11–16, 22–23, 38.

105 KRMIČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 62–85.

106 Tamtéž, s. 76–77. *Salvator noster* vydal RYBA, Bohumil: *Betlemské texty*. Praha 1951, s. 105–138, 209–216, 231–234, k datování viz s. 30–31.

Apologie:

Et quia communionem sub utraque specie, ut per se dicunt doctores supra in prima conclusione, instituit et ministravit Christus, qui est Veritas, qua ratione audent hic in 4ta conclusione dimissa illa veritate allegare contrariam consuetudinem?

...in hoc enim ostendunt se esse doctores

...ut Augustinus XI distincione, *In hiis*, ut etiam dicit capitulum *Consuetudo*, distincione prima per doctores pro ipsis allegatum.

...quare ergo audent dicere huic legi consuetudinem contrariam tenere et locum habere, cum capitulum *Consuetudo* per ipsos allegatum nichil facit ad probationem eorum, ut patuit?

Replika:

(29r) Et quia communicationem sub utraque specie, ut communiter doctores dicunt, instituit et ministravit Christus, ut supra, qui est Veritas, qua ratione audent aliqui dimissa illa veritate allegare contrariam consuetudinem?

...in hoc enim ostendit se rectorem esse (30r)

...ut Augustinus XI distincione, *In hiis*, ut etiam dicit capitulum *Consuetudo*, distincione prima per rectorem pro eo allegatum.

...quare ergo audet rector dicere huic legi consuetudinem contrariam tenere et locum habere, cum capitulum *Consuetudo* per ipsum allegatum nichil facit ad probationem ipsius, ut patuit?

Protože zmíněné pasáže, na které Mikuláš v *Apologii* odkazuje, tvoří určité vnitřní pojítko textu, a především jejich opodstatnění je doložené v textu kostnického zákazu, dokládají i výše uvedené příklady, že *Replika* vznikla až po *Apologii*. Celkové zhodnocení *Repliky* a v ní prezentovaných autorit bude muset počkat až na moderní edici, ale jisté se zdá, že nejen chronologicky ji můžeme pokládat za Mikulášův „literárně utrakvistický epilog, ve kterém chce oponenty kalicha udolat co nejčtetnější utrakvistickou argumentací“.¹⁰⁷

De proprio sacerdote et casibus

K utrakvistické problematice se Mikuláš vrátil ještě v krátkém traktátu *De proprio sacerdote et casibus*.¹⁰⁸ Dochoval se ve dvou rukopisech, ovšem pražský univerzitní

107 KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 77.

108 *Master Nicholas*, s. 32, č. 18.

rukopis (sign. XXIII F 204) obsahuje pouze velmi zlomkovitá excerpta a bude ještě nutně zjistit, zda mikulovský rukopis (sign. Mk 102) nebude pro toto dílo *codex unicus*. Zabývá se právem věřících chodit do kostelů, kde se svátost podává pod obojí způsobou, a poté rozebírá otázku platů za svátostné úkony. Bartoš¹⁰⁹ jej podle stylu řadí mezi nepochybně pravá Mikulášova díla, upozorňuje na odkazy na jeho díla další, na převzaté pasáže a hojně citované kanonické právo. Několik shodných pasáží z kanonického práva a jeho glosy čte tento traktát shodně se *Sermo Nisi manducaveritis*, s kterým má i jeden stejný citát z Hugona od Svatého Viktora, dále ojedinele přináší citáty, které se čtou i v *Apologii* a *Replíce*. Dílo je řazeno do roku 1415, ovšem spíše na jeho konec.

Sermo ad clerum factus per dominum Nicolaum, predicatorem Theutunicorum in Zacz, in anno Domini M^oCCCCXVI (Sermo ad clerum 1416)

Posledním známým dílem s eucharistickou problematikou, které bylo připsáno Mikulášovi, je kázání přednesené v Žatci roku 1416, jak uvádí nadpis v jedné z dochovaných kopií.¹¹⁰ Jeho text byl totiž doposud identifikován ve dvou exemplářích – v husitském sborníku v knihovně v Dessau a v archivu v Koblenzi, kde zmíněný nadpis ovšem chybí. Text byl dlouhou dobu známý pouze z desavského rukopisu, odkud jej ve formě takzvané *Teiledition* otiskla u příležitosti svého objevu Jutta Fliege.¹¹¹ Husitika ve sborníku z Dessau Fliege datovala do doby 1416–ca. 1473 a zároveň upozornila na možnost, že u *Sermo ad clerum 1416* se může jednat pouze o výtah z nějakého jiného Mikulášova utrakvistického díla. Text, který je zapsán v koblenzském rukopise, byl často zaměňován s jinými Mikulášovými texty se stejným incipitem *Nisi manducaveritis* (tímto incipitem totiž začínají tři Mikulášova díla – *Sermo Nisi manducaveritis*, *Contra Gallum* a zde rozebírané), a snad z toho důvodu mu nebyl věnován dostatek pozornosti, resp. vznikla okolo něj řada zmatků.¹¹² Kolace obou rukopisů ukázala, že nebyly opsány ze stejné předlohy a že koblenzská kopie je nejen staršího data, ale přináší i lepší čtení, a proto při přípravě kritické edice

109 BARTOŠ, F. M.: *Husitství a cizina*, s. 152–153, č. 22.

110 FLIEGE, J.: *Eine hussitische Sammelhandschrift*, s. 27, č. 5. K autorství se vyjádřil i Romolo Cegna: *Nicolai Dresdensis Expositio*, s. 98–99.

111 FLIEGE, J.: *Eine hussitische Sammelhandschrift*, s. 31–35. Text není reprodukován *in extenso*, ale pouze ve formě odkazů na citované autority s uvedením incipitu a explicitu příslušných pasáží; v plném rozsahu jsou otištěny pouze citáty z autorit, pro něž neexistuje vydání, přičemž za „vydání“ se považuje i starý tisk.

112 K záměně některého ze tří uvedených děl došlo například v HOLETON, D. R.: *The Communion of Infants*, s. 211, 221; *Nicolai Dresdensis Expositio*, s. 38; ŠMAHEL, F.: *Husitská revoluce* 2, s. 166 aj.

byla vzata za základ.¹¹³ Rukopis z Koblenze také obsahuje dvě další Mikulášova díla, *Puncta* a *Apologii*. Text ovšem v obou rukopisech končí jinak – v Koblenzi je zakončen slovy „Explicit tractatus de sangwine“, kdežto desavská kopie tento explicit postrádá; navíc pokračuje zhruba jedno folio dlouhými výpisky – dle vlastního tvrzení – ze „starých misálů“ (f. 29r–29v).

S *Apologií* má *Sermo ad clerum 1416* velmi mnoho společných míst, zvláště z části *Apologie* označené bodem 24, kde se vyvrací námitky o duchovním přijímání s odvoláním na svědectví Alberta, Tomáše Akvinského či Cypriána. Dále obsahuje i pasáže, které má společné s Husovou kvestí *De sanguine Cristi sub specie vini*, Jakoubkovými *Pius Iesus*, *Responsio* a *Salvator noster* či s texty Jesenicovými; z Mikulášových dalších spisů má pak dva společné citáty se *Sermo Nisi manducaveritis*.

Apologie a boj o kalich

Při srovnání *Apologie* s ostatními Mikulášovými utrakvistickými texty byla několikrát zmíněna diskuse, která v Praze mezi zastánci a odpůrci kalicha horečně probíhala v letech 1414–1415. O počátcích utrakvismu v Čechách na počátku 15. století dnes již díky zpřístupnění základních textů víme mnoho podrobností jak chronologických, tak obsahových.¹¹⁴ Stanoveny byly i základní mezníky traktátového boje o kalich, se kterým jsou většinou spojována jména jeho hlavních představitelů – Jakoubka ze Stříbra a Ondřeje z Brodu. Role Mikuláše z Drážďan v těchto polemikách byla korigována a většina badatelů jej dnes vidí jako blízkého kolegu Jakoubka ze Stříbra, se kterým úzce spolupracoval nejen v otázce kalicha a podílel se na rozvedení Jakoubkem představeného materiálu. Předchozí kapitola představila Mikulášovu *Apologii* v kontextu jeho ostatních děl s eucharistickou tematikou a ukázala, že teologicky staví na již rozpracovaných utrakvistických autoritách a mnoho nového nepřináší. Zároveň se ukázalo, že z Mikulášovy tvorby je *Apologie* dílem nejrozšířenějším i obecně velmi populárním, pokud s lehčí nadsázkou aplikujeme moderní terminologii na recepci literárních děl v pozdním středověku. Zde bych se proto chtěla pozastavit nad *Apologií* nikoliv z obsahového hlediska, ale zamyslet se nad jejím společenským dosahem v době jejího vzniku, a to na základě srovnání jejího

113 Dosud nepublikovanou kritickou edici jsem připravila v rámci doktorské práce: MUTLOVÁ, Petra: *Radicals and Heretics: Rethinking the Dresden School in Prague*. Budapest: Central European University. Department of Medieval Studies, 2010. Supervisor of the Doctoral thesis prof. Gábor Klaniczay, s. 164–180.

114 Výsledky prvotních syntéz Bartošových a Sedlákových doplnila a v mnoha směrech opravila pro nás dnes základní studie Heleny Krmíčkové, viz KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, kde je na s. 3–15 shrnuta literatura česká i zahraniční, týkající se historie kalicha.

rozšíření s rozšířením děl odpůrců i zastánců utrakvismu. Konkrétně si tedy *Apologie* žádá krátkého zamyslení nad svou rolí jakožto reakcí na kostnické odsouzení kalicha.

Koncil svolaný zejména k překonání stávajícího schismatu v církvi na 1. listopad 1414 do Kostnice¹¹⁵ se díky snaze římského a uherského krále Zikmunda a jeho politickým ambicím, kterými chtěl také dokázat převahu světské moci nad církevní, zabýval i situací v českých zemích.¹¹⁶ Husovo pozvání do Kostnice je výsledkem této jeho aktivity a kromě zvýšení Zikmundovy politické prestiže a dosvědčení jeho autority nad papežem mělo co do činění i s jeho nároky na český trůn. Jako jedním z mnoha aspektů obžaloby Čechů z hereze se koncil zabýval i otázkou kalicha.¹¹⁷ Stalo se tak až po podání žaloby Michaela de Causis na Husa po jeho uvěznění dne 28. listopadu 1414, který hned v prvním článku obvinil Husa z podpory utrakvismu.¹¹⁸ I přesto, že v Čechách se o otázce kalicha diskutovalo již před Husovým odchodem do Kostnice, Hus sám se k ní literárně vyjádřil až v kvestii *De sanguine Christi sub specie vini a laicis sumendo*,¹¹⁹ kterou sepsal v Kostnici ještě před svým uvězněním, pravděpodobně mezi 3. a 28. listopadem 1414. Po prostudování děl, které mu jeho pražští kolegové poslali, vybral dle svého názoru to nejdůležitější a vyjádřil souhlas s prospěšností kalicha. Oproti Jakoubkovi a Mikulášovi, z jejichž děl materiál pro svou kvestii čerpal, byl ovšem Husův názor značně umírněnější,

115 Kostnickým koncilem se přehledně zabývá BRANDMÜLLER, Walter: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*. 2 sv. Paderborn – München – Wien – Zürich 1991–1997; srov. též RATHMANN, Thomas: *Geschehen und Geschichte des Konstanzer Konzils: Chroniken, Briefe, Lieder und Sprüche als Konstituenten eines Ereignisses*. Forschungen zur Geschichte der älteren deutschen Literatur, Band 20. München 2000, speciálně s. 101–153; ŠMAHEL, F.: *Husitská revoluce 2*, s. 269–297.

116 Zikmundovou vládou v zemích České koruny se zabýval KAVKA, František: *Poslední Lucemburk na českém trůně*. Praha 1998; nově viz *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*. Ed. F. ŠMAHEL – L. BOBKOVÁ. Praha 2012.

117 Podrobněji viz KEJŘ, Jiří: *Husův proces*. Praha 2000; srov. TÝŽ: *Z počátků české reformace*. Deus et gentes 6. Brno 2006, s. 12–48, 111–131, 132–145, 245–261; viz i KOTYK, Jiří: *Spor o revizi Husova procesu*. Praha 2001; ze zahraniční literatury alespoň KOLESNYK, Alexander: *Hussens Eucharistiebegriff*. In: Jan Hus zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen. Ed. F. SEIBT. München 1997, s. 193–202; MIETHKE, Jürgen: *Die Prozesse in Konstanz gegen Jan Hus und Hieronymus von Prag – ein Konflikt unter Kirchenreformern?* In: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter. Ed. F. ŠMAHEL. München 1998, s. 147–167. Přehledně kostnickou debatu o kalich až do jeho odsouzení kromě výše zmíněných dějin koncilu z pera W. Brandmüllera zachycuje i GIRGENSOHN, Dieter: *Peter von Pulkau und die Wiedereinführung des Laienkelches*. Göttingen 1964, s. 150–153.

118 Žalobu vydal PALACKÝ, František: *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam ... illustrantia*. Pragae 1869, s. 194–199. Informace o situaci v Čechách a podklady pro žalobu poskytl Michaelovi, který do Kostnice přišel z Říma, Štěpán z Pálče – více viz KEJŘ, J.: *Z počátků*, s. 119; ČEJKA, M. – KRMIČKOVÁ, H.: *Dvě staročeská utrakvistická díla*, s. 21.

119 Vydána v *Iohannis Hus et Hieronymi Pragensis confessorum Christi Historia et Monumenta* I. Ed. M. FLACIUS ILLYRICUS. Norimbergae 1558, f. 42r–44r; srov. BARTOŠ, František Michálek – SPUNAR Pavel: *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*. Praha 1965, s. 123, č. 74. Podrobný rozbor podává KRMIČKOVÁ, H.: *K pramenům Husovy kvestie*, s. 79–102.

a především setrval na pozici, že kalich je prospěšný, nikoliv však nutný ke spasení. Odvoláním se na tuto kvestii svůj názor Hus posléze potvrdil i v odpovědi na list Jana z Chlumu,¹²⁰ ve kterém ho Jan informoval o vypjaté situaci v Praze a polemikách souvisejících s přijímáním laiků podobojí a žádal Husa o konečné vyjádření. Ve svém eucharistickém díle *De sacramento corporis et sanguinis Domini* (známém i dle svého incipitu jako *Sepius rogasti*), které dopsal 5. března 1415 v Kostnici, se Hus o přijímání podobojí vůbec nezmiňuje.¹²¹ Obecně je dnes přijímáno, že Hus se v otázce kalicha příliš neangažoval a situaci v Čechách nechápal či nedocenil, ale že ani koncil jej s touto záležitostí příliš nespojoval.¹²²

V Čechách mezitím proběhla živá diskuse o kalichu, spojená se jmény jeho hlavních představitelů Jakoubka ze Stříbra a Ondřeje z Brodu, o níž nás zpravuje řada dochovaných děl. Důležitým momentem bylo odmítnutí kalicha betlémským kazatelem Havlíkem, který jako první z řad husitských přívrženců vyslovil své pochyby o nutnosti přijímání podobojí.¹²³ Naproti tomu v Kostnici byla sice na základě obžaloby Michaela de Causis sestavena komise, která měla Husa vyslýchat o 45 Viklefových článcích, ovšem právě prvnímu článku o přijímání podobojí nebyla v dané chvíli věnována pozornost. Toto téma se znovu dostalo na pořad dne až poté, co 7. (či spíše 8.) dubna 1415 doktor Jan Náz informoval koncil, že v Čechách se svátost oltářní nosí v láhvích a nesvěcených nádobách a že ji podávají i ševci.¹²⁴ Rozhořčená česká a moravská šlechta proti těmto výtkám protestovala 13. května, kdy sněmu jejich jménem Petr z Mladoňovic doručil žádost o Husovo propuštění a jeho veřejné slyšení.¹²⁵ Na ni pak 16. května reagoval litomyšlský biskup Jan Železný tím, že vše potvrdil, a požádal sněm, aby se touto záležitostí dále zabýval. Ostrá odpověď českých pánů, která přišla o dva dny později, již nezabránila, aby sněm nenařídil komisi řádné prozkoumání dané záležitosti. Především šlo o důkladnou analýzu Jakoubkova traktátu *Pius Iesus*, který sněmu litomyšlský

120 List Jana z Chlumu i Husovu odpověď otiskl NOVOTNÝ, Václav: *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*. Praha 1920, s. 238–241, č. 105–106.

121 BARTOŠ, F. M. – SPUNAR, P.: *Soupis pramenů*, s. 125–127, č. 77g, otištěno v *Iohannis Hus ... Historia et Monumenta*, f. 38v–42r.

122 Více k tomu KEJŘ, J.: *Husův proces*, s. 137–199.

123 Podrobně viz KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 16–46; nejnověji k chronologii příslušných polemik TÁŽ: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 171–181.

124 *Acta concilii Constantiensis* 4. Ed. H. FINKE. Münster 1928, s. 511–513; Názovo *Avisamentum* otiskl poté Václav Novotný ve *Fontes rerum Bohemicarum* 8. Praha 1932, s. 487–488. Datum na pravděpodobněji 8. duben opravuje H. Krmíčková v ČEJKA, M. – KRMÍČKOVÁ, H.: *Dvě staročeská utrakvistická díla*, s. 10, pozn. 34.

125 *Petri de Mladoniowicz relatio de Magistro Johanne Hus* poskytuje důležité údaje o protiutrakvistické kampani v Kostnici – vydal ji Václav Novotný ve *Fontes rerum Bohemicarum* 8, s. 25–120, o zmíněných protestech viz s. 44–53.

biskup předložil.¹²⁶ Dobrozdání o něm se ujal vídeňský teolog Petr Zach z Pulky, který svoji odpověď *Confutatio Iacobi de Misa* dokončil 31. května.¹²⁷ Byla složena z celkem dvanácti konkluzí, ve kterých byly důkladně rozebrány Jakoubkovy vývody a zdůrazněno, že církev má právo měnit ustanovení své prvotní církve, čímž Petr odmítl Jakoubkovy útoky na nově zavedenou tradici při přijímání svátosti. Pravděpodobně Pierre d'Ailly pak Petrovy konkluze zredukoval do šesti bodů, ke kterým připojil odmítavá stanoviska k některým Jakoubkovým autoritám, a tento text se stal podkladem pro kostnický zákaz kalicha.¹²⁸

Dne 15. června 1415 na 13. generálním zasedání koncil definitivně přijímání laiků podobojí odsoudil vydáním dekretu *Cum in nonnullis*.¹²⁹ V něm se argumentuje, že i přesto, že Kristus ustanovil podávání svátosti po večeři, církevní zvyk toto z dobrých důvodů změnil a podává jen lačným; stejně tak prý církev mohla změnit prvotní ustanovení ohledně podávání svátosti pod obojí způsobou, kterou opět kvůli různým nebezpečím a praktickým důvodům podává věřícím jen ve formě chleba, v němž je však obsažen celý Kristus. Dále dekret zdůraznil, že jednou přijatý zvyk musí být pokládán za zákon a nelze jej svévolně měnit. Tím byl odůvodněn jeho závěr, že kdokoliv by tvrdil něco jiného a proti tomuto zvyku protestoval, je kacíř a jako takový má být odsouzen a potrestán, případně k jeho stůhání má být použito i moci světské.

Rozhodnutí sněmu vyvolalo pochopitelně bouřlivé reakce. Bezprostředně na něj reagoval sám Hus v listě pánům Václavu z Dubé a Janovi z Chlumu, kde se vyjádřil proti nespravedlivému koncilnímu odsouzení kalicha, který dle něj má být podáván všem dospělým.¹³⁰ Tak jako později většina jeho kolegů, i on v něm zdůraznil neoprávněnost zákazu ve své podstatě odsuzujícího evangelium: „O quanta demencia ewangelium Christi, epistolam Pauli, quam dicit se non ab homine, sed a Christo recepisse, et factum Christi cum factis suorum apostolorum et aliorum sanctorum

126 Vydal jej KADLEC, J.: *Literární polemika*, s. 80–87; doplňky k rukopisnému dochovaní uvádí KRMIČKOVÁ, H.: *Paběrky*, s. 192sq. Traktátek *Pius Iesus* má delší historii v počátečních sporech o kalich; reaguje totiž na polemickou kvestii Ondřeje z Brodu *Utrum licitum sit* (vydal ji KADLEC, Jaroslav: *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*. Münster 1982, s. 159–166, viz i s. 36–37), která zase reagovala na nedochovanou Jakoubkovu reakci na synodální zákaz kalicha roku 1414, označovanou jako *Remissius fiet Sodomitis* – více k tomu KADLEC, J.: *Literární polemika*, s. 72–73; KRMIČKOVÁ, H.: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 176.

127 Edice u GIRGENSOHNA, D.: *Peter von Pulkau*, s. 217–250.

128 *Theologorum Constantiensis Concilii Conclusiones contra Jacobum de Misa et ejus doctrinam de communione plebis sub utraque specie*. In: *Magnum oecumenicum Constantiense concilium 3*. Ed. H. VON DER HARDT. Francofurti et Lipsiae 1698, col. 586–592; poté přetištěn v *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* 28. Ed. G. D. MANSI. Reprint Paris 1903, col. 157–160. Hardt text vydal jako anonymní, ale BRANDMÜLLER, W.: *Das Konzil*, s. 368, pozn. 41 dokládá, že autorem konkluzí i dekretu byl Pierre d'Ailly. Nutno dodat, že za autora konkluzí býval považován i d'Aillyho žák Jean Gerson.

129 Vydán v *Conciliorum oecumenicorum decreta*. Ed. J. ALBERIGO et al. Bologna 1973³, s. 418–419.

130 NOVOTNÝ, V.: *M. Jana Husi korespondence*, s. 286–289, č. 139.

ut errore condempnare, scilicet de comunione sacramenti calicis domini pro omnibus adultis fidelibus constituta.“¹³¹ V jiném listu pak napomenul Havlíka, aby nebránil podávání podobojí v Praze a hlavně aby se vyvaroval roztržky s Jakoubkem ze Stříbra, která podle něj mohla mít dalekosáhlé důsledky.¹³²

V Čechách pak vznikla celá řada reakcí, a to jak ze strany kališnické, tak i protikutravvistické. Kromě několika listů či kratších reakcí dochovaných jen v nepočtených exemplářích a většinou anonymně, lze větší váhu přikládat pracím, kterých si všímá následující výklad. Z utravvistického tábora vzešla dvě díla, která přímo reagovala na koncilní zákaz a vyrovnávala se s ním: z bohatého rukopisného dochování v šestnácti exemplářích se dá předpokládat, že značného ohlasu došla Mikulášova *Apologie*; ve stejné době a jako přímou reakci na kostnický zákaz napsal také Jakoubek ze Stříbra svoji *Zprávu, jak Sněm konstanský o svátosti večeře Kristovy nařídil*.¹³³ Ještě před podrobnějším srovnáním těchto dvou textů bude vhodné si připomenout existenci, kontext vzniku a rukopisné dochování ostatních reakcí.

Probíhající literární polemika proti Havlíkově odmítnutí kalicha kostnické odsouzení většinou refletovala také, ale tato díla nemůžeme chápat jako přímé reakce na kostnický dekret. Samotný Mikuláš ve stejné době jako na *Apologii* pracoval na svém *Contra Gallum*, dochovaném pouze ve čtyřech rukopisech. Ještě před *Contra Gallum* vznikla odpověď Petra Payna *Quia nostri temporis homines*, kterou známe ze dvou exemplářů.¹³⁴

Polemika mezi Jakoubkem a Ondřejem z Brodu o kalich samozřejmě pokračovala i poté, co kostnický koncil začal zkoumat Jakoubkův traktátek *Pius Iesus*, a neustala ani po kostnickém zákazu.¹³⁵ Stejně jako v případě výše uvedené polemiky s Havlíkem se ovšem nejedná o prvoplánové reakce na kostnický zákaz. Pro úplnost je nicméně možné zmínit, že z předchozích polemik býval do doby po kostnickém zákazu datován anonymní okružní list *Tractatus contra communionem calicis (De oboedientia)*,¹³⁶ nicméně bez přílišného opodstatnění, obsahově totiž logičtěji zapadá do doby před 15. červnem 1415.¹³⁷ Jedná se o stručnou odpověď dotýkající

131 Tamtéž, s. 289.

132 Tamtéž, s. 294–295, č. 141.

133 Kritickou edici pořídili ČEJKA, M. – KRMÍČKOVÁ, H.: *Dvě staročeská utravvistická díla*, s. 89–108.

134 Vydala KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 148–164.

135 Na *Pius Iesus* reagoval ještě roku 1414 Ondřej traktátem *De sumptione* (vydal KADLEC, J.: *Studien und Texte*, s. 167–224); na něj posléze Jakoubek traktátem s incipitem *Praemissis positione scholastica*, nazývaném *Responsio* (otištěn u HARDTA, H. von der: *Magnum oecumenicum* 3, col. 416–585).

136 Vydal KADLEC, J.: *Studien und Texte*, s. 235–248; více k němu TÝŽ, *Literární polemika*, s. 78–79. Dříve byl traktát *De oboedientia* připisován Ondřeji z Brodu, stylistické srovnání listu s Ondřejovými pravými díly ovšem tuto atribuci vyvrací – o jeho autorství blíže neznámé osoby nazývané *Sciolus* a svědectví nedochovaného rukopisu *P 4* z katalogu knihovny koleje Národa českého viz KRMÍČKOVÁ, H.: *Paběrky*, s. 192–193, 209.

137 Více viz KRMÍČKOVÁ, H.: *Několik poznámek*, s. 65.

se otázky přijímání maličkých, známé ze čtyř exemplářů. Na ni reagoval Jakoubek traktátem s incipitem *Phures tractatuli pullulant*, který byl nalezen v jediném exempláři ve Varšavě.¹³⁸ Ten již zmiňuje kostnické odsouzení a zdůrazňuje, že i Hus se ke konci života přiklonil k utrakvismu, když slovy Jakoubkovými přináší ojedinělý doklad o Husově prozření v chápání významu slov svatého Pavla v 1. epistole Korinťanům.¹³⁹ Ondřej z Brodu se k otázce kalicha vyjádřil v rozsáhlejší *Tractatus de sacramento eucharistie* s incipitem *Nisi manducaveritis*, který však již postrádá polemický charakter, a zřejmě nebyl namířen proti Jakoubkovi.¹⁴⁰ I ten je dochován pouze ve dvou kopiích.

Proti nedodržování kostnického zákazu kalicha v českých zemích se také ozvalo několik hlasů z Kostnice. Jean Gerson se pokusil doložit právo koncilu přijmout a vyžadovat dodržování dekretu proti přijímání z kalicha i přesto, že jeho základ není v bibli doložitelný.¹⁴¹ Obhajobu kostnického dekretu potom sepsal i M. Jan Hildessen, který zdůraznil autoritu obecného sněmu a nutnost akceptovat jeho rozhodnutí a poukázal na duchovní význam Janova výroku. Jeho kratičkový spis s incipitem *Sacro concilio non est detrahendum* se dochoval ve třech pražských rukopisech.¹⁴² Na něj odpověděl Jakoubek kvestií *Utrum omnem sententiam cuiuslibet concilii ecclesiam catholicam representantis cristianus teneatur sub pena anathematis ratificare et approbare*.¹⁴³ Jakoubek v něm rozebírá model pravé církve Kristovy a nutnost následovat jediné její ustanovení. Jeho logickým závěrem tedy je, že sněmovní ustanovení nejsou závazná, pokud odporují ustanovení Kristovu. Text této zásadní kvestie je znám jen z jednoho rukopisu dochovaného v Budyšině.

Koncem roku 1415 vznikly pravděpodobně i dva rozsáhlé traktáty, které se staví proti přijímání podobojí a útočí na Čechy. Oba dva jsou katolickou reakcí na nově otevřený problém přijímání maličkých a oba dva způsobily mnoho obtíží při analýze. Autorem listu *Eloquenti viro* byl podle posledních poznatků vídeňský profesor Mikuláš z Dinkelsbühlu.¹⁴⁴ Velmi oblíbený protihusitský text je dochován ve více než

138 SPUNAR, P.: *Repertorium* I, s. 371, č. 685a; srov. s. 248, č. 681. Více k němu CEGNA, R.: *Początki utrakwizmu*, s. 107–114 a KADLEC, J.: *Literární polemika*, s. 78–79; KRMÍČKOVÁ, H.: *Paběrky*, s. 193.

139 KRMÍČKOVÁ, H.: *Articulus*, s. 80–81, pozn. 38.

140 KADLEC, J.: *Literární polemika*, s. 79; edici připravil TÝŽ, *Studien und Texte*, s. 248–273.

141 Vydal jej HARDT, H. von der: *Magnum oecumenicum* 2, col. 470–485, srov. zvláště col. 479.

142 SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*, *Časopis katolického duchovenstva* 55, 1914, s. 75.

143 SPUNAR, P.: *Repertorium* I, s. 217, č. 568; více k ní SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*, *Časopis katolického duchovenstva* 55, 1914, s. 76–78.

144 O připsání autorství proběhla diskuse mezi MADRE, Alois: *Nikolaus von Dinkelsbühl. Leben und Schriften*. Ein Beitrag zur theologischen Literaturgeschichte. Münster 1965, s. 252–254; a DAMERAU, Rudolf: *Texte zum Problem des Laienkelchs*. Gießen 1969, s. 4–17; srov. též SPUNAR, P.: *Repertorium* II, s. 204–206, č. 415. BRANDMÜLLER, Walter: *Fata libelli. Eine Hussitica-Handschrift aus Neapel*. *Annuario historiae conciliorum* 11, 1979, s. 166, č. 31 poukazuje na dochování tohoto textu v neapolském rukopise Biblioteca nazionale, sign. VII D 9, který byl dopsán českým písařem v Kostnici roku 1418.

padesáti kopiích pod jmény různých autorů a otiskl jej i Hardt ve svém monumentálním díle.¹⁴⁵ Hardt otiskl i druhý, ještě rozsáhlejší anonymní spis, nazvaný podle incipitu *Estote sine offensione*.¹⁴⁶ Text je znám ze zhruba desítky rukopisů a byl také připsán více autorům. Z obsahu je zřetelné, že se jednalo o osobu detailně obeznámenou se situací v Čechách. Kaminsky přednesl několik hypotéz a navrhl jeho autorství připsat Štěpánovi z Pálče, ovšem s tím, že bude nutno provést podrobnější srovnání s Pálčovými dalšími eklesiologickými díly.¹⁴⁷ Dodnes tak otázka jeho autorství zůstává nevyřešena.¹⁴⁸ Přijímání maličkových se dotknul také kratší traktát *Nisi manducaveritis*, který Hardt vydal z jediné kopie zachované ve Vídni, obsahující vrocení 1415, pod jménem Ondřeje z Brodu.¹⁴⁹ Ondřej ho rozhodně nenapsal, naopak autor tohoto traktátu čerpal z anonymního, dříve Ondřejovi připisovaného spisu *Tractatus contra communionem calicis (De oboedientia)*¹⁵⁰ a také z výše zmíněného listu *Eloquenti viro*.

Řada dalších polemik pro i proti kalichu vznikala i nadále. Jejich časová vzdálenost od koncilního zákazu kalicha je již značná, a pokud se chceme zamyslet nad rolí *Apologie* jako bezprostřední reakce na tento kostnický zákaz, není třeba další texty brát v potaz. Z výše řečeného jednoznačně vysvítá, že zdaleka největšího rukopisného rozšíření se dočkala *Apologie* Mikuláše z Drážďan. O dost ji předčí jen dochování protihusitského listu *Eloquenti viro*, který však vznikl o pár měsíců později (pomineme-li problém jeho dochování ve dvou odlišných verzích), a na bezprostřední reakce v Čechách po zveřejnění kostnického zákazu kalicha proto mohl mít vliv jen o dost slabší. K tomu je třeba připomenout obecný problém dochování protiutrakvistických a utrakvistických prací, které na rozdíl od prvně zmíněných podléhaly mnohem častějšímu ničení. Přesto je poněkud zářející dochování např. Jakoubkovy české *Zprávy* v jediném exempláři. Kostnický zákaz oficiálně vyhlásil na domácí půdě Jan Železný 29. října, zpráva o něm se do Čech ovšem jistě dostala dříve.¹⁵¹ Nasnadě by bylo, pokud by to byla právě Jakoubkova česká relace, která by fungovala jako médium pro rozšíření dané informace mezi širší vrstvy. I přesto, že díky nevyčísitelným deperditům je nutno náš dochovaný rukopisný materiál vždy hodnotit obezřetně, je poměr šestnáct ku jedné ve prospěch dochování *Apologie* poměrně výmluvný. Jaké faktory mohly v této situaci hrát roli?

145 HARDT, H. von der: *Magnum oecumenicum* 3, col. 338–391.

146 Tamtéž, col. 658–762.

147 KAMINSKY, H.: *A History*, s. 495–499.

148 SPUNAR, P.: *Repertorium* II, s. 206, č. 416 s upozorněním na atribuci Štěpánovi.

149 HARDT, H. von der: *Magnum oecumenicum* 3, col. 392–415.

150 Viz výše, pozn. 136.

151 BARTOŠ, František Michálek: *Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426*. Praha 1965, s. 20.

Jakoubkova *Zpráva* vznikla během léta či raného podzimu 1415 a oproti *Apologii* je psána česky, rozsahem je o dost kratší a dochovala se pouze v jediném exempláři v kodexu, který obsahuje i *Apologii*. *Zpráva* je v tomto kodexu zapsána na f. 161r–170r, *Apologie* následuje po ní na f. 174r–201v, ovšem tento kodex pražské Národní knihovny vznikl až po roce 1416, takže musíme předpokládat minimálně jeden mezičlánek od vzniku textu a pro přesnější datování obou prací nám tedy nepomůže.¹⁵² Co do obsahu je na první pohled nejmarkantnějším rozdílem to, že Jakoubek ve své *Zprávě* reaguje pouze na dekret *Cum in nonnullis*. Činí tak rozebráním jeho textu kousek po kousku, vždy cituje větu či dvě z dekretu a odpovídá na ně. Důraz klade na nadřazenost Božího zákona a fakt, že pokud se v prvotní církvi přijímalo pod obojí způsobou, je třeba tuto praxi následovat. Jeho argumentace je více emotivní než logicky pregnantní. Přesto první zdání, totiž že *Zpráva* mohla být určena širšímu publiku, klame. Podle Sedláka mohlo jít o list, který měl snad být poslán s českým překladem kostnického dekretu nějakému českému pánovi, ale uznává, že obsahově se jedná o obranný traktát.¹⁵³ Počáteční oslovení „Pane milý“ totiž ukazuje na skutečnost, že dílo mohlo být adresováno nějakému šlechtici, který se na Jakoubka obrátil.¹⁵⁴ To by zároveň posunovalo chronologické zařazení poněkud dále od kostnického zákazu – podle Heleny Krmíčkové je také možné, že *Zpráva* vznikla až v souvislosti s vyjádřením vikářů pražského arcibiskupa 5. září 1415, vyzývajících plebány pražské diecéze, aby kostnický zákaz kalicha uváděli ve známost mezi lidem.¹⁵⁵ Upozorňuje také na fakt, že Jakoubek musel část dekretu překládat do češtiny, protože při sepisování *Zprávy* aplikoval stejný postup jako v předchozích polemikách s Ondřejem, tj. ocitoval *in extenso* protivníkův názor a následně jej vlastními argumenty vyvrátil. Naproti tomu Mikuláš v *Apologii* reagoval na celý text *Conclusiones*, jehož geneze sahá přes Petruv traktát *Confutatio Iacobi de Misa* až k Jakoubkovu *Pius Iesus* (resp. k Ondřejově kwestii *Utrum licitum sit* a nedochovanému Jakoubkovou dílu *Remissius fiet Sodomitis*) a jehož pochopení vyžadovalo orientaci v proběhlé teologické polemice o kalich. Je tedy pravděpodobné, že *Apologie* byla primárně určena vzdělanému univerzitnímu publiku. Oproti Jakoubkově *Zprávě* měl ovšem Mikuláš veškerou argumentační „výzbroj“ připravenou a měl z čeho vybírat. Po minuciózní analýze konkluzí a několika připojených bodů přináší celý text dekretu *Cum in nonnullis*, po němž následuje závěrečná vypjatá předpověď konce světa, sestávající z citátů z *Compendium theologiae veritatis*, *Apokalypsy* a *Horologium aeternae sapientiae*, tedy autorit, které se v prudké Jakoubkově *Zprávě* nečtou. Celkově je Mikulášova *Apologie* logicky propracovanější a sevřenější

152 Jedná se o rukopis Praha, Národní knihovna ČR, sign. XI D 9.

153 SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*, Časopis katolického duchovenstva 54, 1913, s. 408–410.

154 ČEJKA, M. – KRMÍČKOVÁ, H.: *Dvě staročeská utrakvistická díla*, s. 24.

155 Tamtéž, s. 24, 26; text nařízení otiskl PALACKÝ, F.: *Documenta*, s. 595–596.

a dá se předpokládat, že k jejímu sepsání bylo potřeba více času než k Jakoubkově *Zprávě*. Nicméně o relativním chronologickém zařazení obou prací s jistotou mluvit nelze – pokud bychom datování *Zprávy* posunuli až na září, *Apologie* by zřejmě vznikla před ní, neboť během září a října píše Mikuláš další spisy, ve kterých se už odvolává na *Apologii*.¹⁵⁶ V každém případě lze oba texty považovat za výstižný doklad o spolupráci horlivých obhájců kalicha a pouze se dohadovat, proč z obou učenců zrovna Mikuláš, který jen o něco málo později z Prahy odchází kvůli neshodám s reformní stranou, právě pro její přívržence sepsal odpověď na tak významnou událost. Podrobnější srovnání *Apologie* a *Zprávy* s dalšími texty (jako třeba pozdější Jakoubkovy reakce na Hildessenův spisek), až budou k dispozici v moderních edicích, nám snad v budoucnu vyjeví více podrobností o situaci, která v Čechách po zveřejnění kostnického kalicha nastala. Prozatím je možné alespoň konstatovat, že Mikulášova *Apologie* měla ve srovnání s ostatními reakcemi nemalý vliv na přiostrhující se atmosféru v Čechách.

---

156 Více o tom v následující kapitole.

